

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТРИЛСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА
КАТЕДРА
„ПРЕДУЧИЛИЩНА И НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА“

МАЯ БОРИСЛАВОВА МЛАДЕНОВА

**ОПТИМИЗИРАНЕ НА СЛОВЕСНАТА ДЕЙСТВЕНОСТ
ЧРЕЗ РАЗВИВАНЕ НА
ИНТОНАЦИОННА ИЗРАЗИТЕЛНОСТ
У СТУДЕНТИ – БЪДЕЩИ АКТЬОРИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователната и научна степен “Доктор”

**област на висше образование: 1. Педагогически науки;
професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението
по...;
докторска програма: Методика на обучението по словесно-
изпълнителско и театрално изкуство**

Научен ръководител: доц. д-р Гергана Дянкова

Благоевград
2015

Дисертацията съдържа 214 стр., които включват 174 стр. основно изложение, 13 приложения, 2 фигури, 11 таблици и 6 стр. литература, съдържаща 108 заглавия, от които 94 на кирилица, 11 на латиница и 3 итернет източника.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от научно звено, включващо преподаватели от катедра „Предучилищна и начална училищна педагогика” при Югозападен университет „Неофит Рилски”, състояло се на 09. 09. 2015 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на открито заседание пред научно жури, назначено от ректора на Югозападния университет, на 18. 11. 2015 г. от ...11:00. часа в зала 412., корпус 1 на университета.

Материалите на докторанта са на разположение на заинтересованите в катедра „Предучилищна и начална училищна педагогика”.

Обща характеристика на дисертационния труд.

Актуалност на темата.

Необходимостта от търсене и създаване на методическа система за оптимизация на словесната действеност на бъдещите актьори чрез развиване на умения за реализиране на изразителна интонация, се налага вследствие констатирани негативни професионални тенденции в съвременната театрална практика и образование, а именно:

- занижена говорна компетентност в областта на словесната действеност при по-младото поколение актьори (особено в сравнение с майсторството на по-възрастните им колеги);
- широко разпространение на непълноценното й овладяване сред завършващи говорното си обучение студенти от последните випуски в специалност Актьорско майсторство.

Цел, хипотеза, и задачи на изследването.

Настоящото проучване е фокусирано върху важноста на словесната действеност като ключов фактор за провеждането на правдив и органичен творчески процес от страна на актьора в сценичните му изяви, както и оптимизирането на нейното овладяване.

Обект на изследването представлява говорното обучение на студенти по актьорско майсторство.

Предмет на изследването е процеса на овладяване на словесна действеност посредством развиване на интонационна изразителност у студентите по актьорско майсторство.

Следвайки обекта и предмета на изследването, се определя и неговата цел.

Целта е разработване на технологичен модел, който оптимизира процеса на овладяване на словесната действеност на студентите по актьорско майсторство чрез усъвършенстване на тяхната интонационна изразителност.

Базирана на казаното дотук **хипотезата** на научното изследване може да бъде формулирана по следния начин:

Процесът на овладяване на словесната действеност от страна на студентите – бъдещи актьори може да бъде оптимизиран, ако се приложи технологичен модел на обучение чрез целесъобразни средства за развитие на тяхната интонационна изразителност.

Основанията за избора на интонационната изразителност като подходящо средство в процеса, насочен към оптимизиране на словесната действеност на студентите по актьорско майсторство, се свеждат до следните обстоятелства:

1. Като специфична характеристика на речта интонацията се отличава с особено богати изразни възможности, поради което оказва изключително голямо влияние върху словесната действеност.

2. Недостатъчното равнище на интонационна изразителност у студентите – бъдещи актьори е обективно обусловено от факта, че овладяването на паралингвистичната функция на говорната интонация не е застъпено в по-ранните образователни дейности.

3. Развитието на интонационна изразителност стимулира изграждането на специфични психо-физически тренингови умения (концентрация, внимание, въображение и др.) у обучавания, които са базисни за овладяване и на други ключови компоненти от актьорския инструментариум (ритмика, пластика), взаимосвързани със словесната действеност.

За да бъде реализирана целта и съответно доказана допуснатата хипотеза, необходимо е в настоящото изследване да бъдат решени следните задачи:

1. Да се изясни съдържателната същност на понятието интонационна изразителност като компонент на словесната действеност.

2. Да се открие значението на интонационната изразителност за развитието на говорното обучение като част от актьорския инструментариум при студентите – бъдещи актьори.

3. Да се изследва динамиката в развитието на връзките и отношенията между словесната действеност и интонационната изразителност при обучаваните студенти по актьорско майсторство.

4. Да се разработят критерии за оценка на степента на овладяване на интонационна изразителност.

5. Да се разработи методическа система за целенасочено усъвършенстване на интонационната изразителност, оптимизираща овладяването на словесната действеност при студентите – бъдещи актьори.

Методология на изследването:

Спецификата на изследваната група студенти и характеристиката на изследваните явления определят изследователския подход като количествено-качествен, който комбинира оптимално балансираните количествени и качествени методи.

Апробация на резултатите:

Част от резултатите, включени в дисертацията, са представени на следните конференции:

1. Четвърта балканска научна конференция „Науката, образованието и изкуството през 21-ви век”, Благоевград, България, 2012 г.;
2. Международна научна конференция „Майски четения. Дни на науката 2012.”, В. Търново, България, 2012 г.;
3. Международна научно-практическа конференция „Етнопсихологическите изследвания в медицине, социологии и сфера образование” – Абакан, Русия, 2013 г.

Основните резултати по дисертацията са публикувани в:

1. Младенова, М., Оптимизиране говорното обучение на студенти – бъдещи актьори чрез използване на електронни технологии. В: Годишник. Наука – образование – изкуство. Том 6, част 2. Благоевград, 2012
2. Младенова, М., Обогаляване на словесната действеност чрез формиране на интонационни умения при обучението на студенти – бъдещи актьори. В: Дни на науката ‘2012. В. Търново, 2013
3. Младенова, М., Интонационна изразителност на бъдещия актьор – структурни компоненти. В: Годишник. Наука – образование – изкуство. Том 7. Благоевград, 2013
4. Дянкова, Г., Младенова, М., Обучение сценической речи в мультикультурной коммуникативной компетенции. В: Етнопсихологическите изследвания в медицине, социологии и сфера образование. Абакан, 2013
5. Дянкова, Г., Младенова, М., Методически аспекти овладения разговорной интонацией студентами – будущими актерами, как речевое средство В: Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири – http://bulletinppfdc.lgb.ru/?page_id=1879, 2014

Съдържание на дисертацията

Настоящата дисертация се състои от въведение, четири глави, заключение, библиография и приложения. Основното съдържание е поместено на 174 страници, а изложението е придружено с фигури и таблици. Библиографията включва 108 заглавия.

ПЪРВА ГЛАВА. Словесна действеност и интонация – концептуални подходи към тяхната същност и проявления.

1.1. Методически подходи при обучението по Сценично слово

Функцията на педагогиката като наука е да обобщава и съхранява придобития от човечеството опит и да го предава на новите поколения с помощта на обособени учебни методологии. Разсъжденията на американския психолог-изследовател Джером Брунер върху някои принципни противоречия в целите на образованието (Bruner, 1996) очертават практическата невъзможност да бъде изведена единна педагогическа методология, която да гарантира най-висока ефективност на образователния процес.

При обучението в областта на изкуствата (в частност актьорското майсторство) са популярни два основни педагогически подхода, наречени метод на Нойхауз (свенгализъм) и метод на Сократ (майевтика). Първият подход раздробява професионалната компетентност на набор от технически елементи, които се овладяват по строго конкретизирани схеми, при което развиването на единство с творческите процеси остава на заден план.

Вторият подход налага усвояване на необходимата техника в самия процес на усъвършенстване на творческите процеси, при което техническата прецизност остава на заден план. И двата основни педагогически подхода имат своите предимства и недостатъци, което определя тяхното комбиниране като най-оптималната основа за изграждане на методически модели за обучение на театрални творци.

Конкретно при обучението по Сценично слово на бъдещи актьори, върху което се фокусира настоящото изследване, свенгализмът и майевтиката също намират своето приложение като водещи методически подходи. Говорният педагог Елисавета Сотирова обобщава използваните през вековете методики на говорно обучение

като ги съотнася към две основни групи – морфологичен и координиращ тип (кореспондиращи съответно с метода на Нойхауз и метода на Сократ). (Сотирова, 1975)

Превесът в използването на един от методическите подходи е възможно да резултира в различни недостатъци на професионалната словесна компетентност на актьора: благозвучен, разнообразен и разбираем, но лишен от непринуденост и органика сценичен говор или естествен, непринуден и правдив, но неразбираем и лишен от красота и богатство сценичен говор.

Предложената в настоящото изследване методика за развитие на индивидуалните интонационни умения в най-голяма степен се доближава до принципните положения в описаната от Елисавета Сотирова, базирана на слуха и структурния анализ методика.

1.2. Словесна действеност

В съвременното напрегнато и забързано ежедневие въздействащото и изразително слово не само е белег на висока култура, но е и предпоставка за по-успешна социална и професионална реализация на личността, независимо от полето на дейност.

Говорният акт представлява един от основните начини за въздействие върху личността. Основоположникът на театралната наука К. С. Станиславски посочва „Да говориш – значи да действаш. Точно тази активност ни подсказва задачата да внедряваме в другите своите представи.” (Станиславски, 1982:95)

Онази *степен, в която живото слово успява да предизвика търсеното въздействие върху комуникативния партньор*, наричаме *словесна действеност*.

Словесната действеност представлява определящ фактор в процеса на общуване и съответно уменията за нейното реализиране са ключови за бъдещия актьор.

1.2.1. Словесното общуване като социален и културен феномен

Потребността от общуване се ражда в стремежа на индивида да се приобщи към действията и преживяванията на заобикалящите го, както и да разкрие пред тях своите собствени. Процесът на комуникация обхваща всички сфери на човешката дейност и е предмет на изследване на различни науки:

· психологическите аспекти на комуникацията се разглеждат в трудовете на А. Н. Леонтиев, Б. Ломов, Д. Б. Елконин, Л. Виготски, Г.

Андреева, Р. Стаматов, Ал. Лурия и др.;

· от гледна точка на социологията, комуникацията е изследвана в разработките на Ю. Хабермас, Р. Буркарт, Б. Зауман, Ъ. Гофман, Г. Малецке, П. Бъргър, Т. Лукман и др.;

· лингвистични и социолингвистични аспекти на комуникацията разглеждат Л. Андрейчин, Ал. Балан, Ж. Бояджиев, М. Виденов, В. Райнов и др.;

· от педагогическа гледна точка, комуникацията изследват Ел. Сотирова, М. Георгиева, П. Пенчев, Г. Димитрова, Зл. Павлов, Г. Дянкова.

Специалистите в областта като Буркарт и Малецке определят комуникацията като „процес на символно предаване на значенията на нещата от действителността” (Буркарт, 2000:112), който се реализира посредством езика – „сложна система от кодове, обозначаващи предмети, признаци, действия или отношения, които са натоварени с функцията да кодират, да предават информация и да я въвеждат в различни системи”. (Лурия, 1984:34)

От гледна точка на теорията на информацията, $\epsilon\tilde{\iota}\ \acute{\omicron}\ \acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\delta}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\iota}\ \acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\acute{\omicron}\ \acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\omicron}\ \acute{\rho}\acute{\alpha}\ \acute{\epsilon}\acute{\sigma}\acute{\phi}\acute{\alpha}\acute{\varsigma}\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\ \acute{\iota}\ \acute{\delta}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\ \acute{\delta}\acute{\omicron}\ \acute{\iota}\ \acute{\alpha}\ \acute{\sigma}\acute{\upsilon}\acute{\beta}\acute{\omicron}\acute{\chi}\acute{\eta}\acute{\nu}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\acute{\tau}\acute{\epsilon}$ от страна на определен *източник* към конкретен *реципиент* чрез съответен код. Предаването се реализира по *канал за връзка*, който се характеризира с наличието на обективни бариери, наречени *шум*.

Това откроява съществената роля върху ефективността при провеждане на комуникационен акт, която притежава съвършенството на говорния апарат на адресанта, представляващ преподавател на информацията, както и всички сетива на адресата, включени в нейното възприемане – слух, зрение, тактиленост, обоняние.

1.2.2. Словесното действие като основа на сценическото общуване

Спецификата на театралното изкуство го определя като „изкуство на действието”. Действието е основният материал на актьорското изкуство, именно чрез него се разкрива идейният замисъл на театралното произведение. Сценическото действие се изразява от актьора по два основни начина – чрез слово и чрез пластика. В този смисъл словото представлява едно от базисните театрално-изразни средства.

Тази специфика на словото определя изследователския интерес на множество автори, които разглеждат проявата му в рамките на

актьорското изкуство. Важността на говорната техника за изпълнението на актьора е подчертана в трудове още в древността (Аристотел, Цицерон, Квинтилиан) и по-късно в Средновековието (Леоне ди Соми, Пиетро Чекини, Андреа Перучи, Луиджи Рокобони, Боало, Расин, Молиер, Дидро, Самсон, Делсарт, Гьоте).

По-съвременните изследвания на словото като актьорско изразно средство, се обединяват в системата на К. С. Станиславски, която е възприета като основа на театралната наука. Станиславски извява подчертано отношение към сценическото слово, на което отделя значително внимание в своята система.

„Словото на сцената трябва да възбужда у артиста, у неговите партньори, а чрез тях и у зрителя всевъзможни чувства, желания, мисли, вътрешни стремежи, вътрешни образи, на въображението, зрителни, слухови и други усещания.” (Станиславски, 1982:87)

Българските говорни педагози също имат значителен принос в изследването на сценическото слово. Неговите проблеми са изчерпателно разгледани в трудовете на Роберт Роснер, Любен Саев, Мара Георгиева, Елисавета Сотирова, Методи Танев, Божидар Матанов, Пенчо Пенчев, Златко Павлов, Иванка Бенчева, Диана Борисова, Гергана Дянкова, Любомир Гърбев, Катерина Илкова, Валерия Кардашевска.

Независимо от различната тясна насоченост на техните разработки, всички те подчертават значимостта на словото като изразно средство на актьорското изкуство и необходимостта от методическа работа за неговото усъвършенстване.

Общуването на сцената чрез вербализирано, живо слово се определя като **словесно сценическо общуване**. Способността за осъществяване на правдиво и изразително сценическо общуване се явява съществен елемент от актьорската психотехника. „Максимата “органичност – нормативност” разкрива един от феномените на сценичното слово като образец на естествена, правилна и красива, вътрешно наситена и въздействаща реч.” (Дянкова, 2001:58)

Основата на сценическото словесно общуване представлява **словесното действие**. Като словесно се определя онова действие, което се реализира чрез живото слово на актьора. К. С. Станиславски го определя като “един от моментите на процеса на речта, превръщаш обикновеното изговаряне на думите в истинско, продуктивно и целесъобразно действие” (Станиславски, 1982:451)

Провеждането на органично словесно действие на сцената се нуждае от формулирането и активното преследване на т. нар. *действени задачи*, които съответстват на целта на общуването и компенсират липсата на реална житейска мотивираност у актьора за изговаряне на авторския текст.

Майсторски овладените закони на речта и способността да се бори с нейните качествени характеристики представляват ключов фактор към уменията на актьора за реализация на високо равнище на словесна действеност.

1.3. Интонацията като качествена характеристика на словото

1.3.1. Същност на интонацията. Съдържателни характеристики, връзки и зависимости

Като качествена характеристика на речта интонацията представлява сложно и нееднозначно явление. Етимологичният произход на думата е латински – *intono* означава буквално „напев“, „звуча“, „зазвучавам“. Науката, която се занимава с проблемите на говорната интонация, се нарича интонология.

Явлението говорна интонация представлява научен интерес както за чуждестранни (Л. Блумфийлд, Б. Малмбърг, Дж. Бреснан, Н. Чомски, Р. Джакендоф, К. Пайк, Л. Цеплитис, Н. Черемисина, Е. Бризгунова), така и за български лингвисти (Ал. Балан, Ст. Стойков, Й. Пенчев, К. Попов, А. Мишева, Г. Падарева-Илиева).

Теоретични постановки за интонационните съдържателни характеристики са разглеждани в различни изследвания и все пак няма единно научно становище относно същността на понятието интонация. Различни са гледните точки спрямо зависимостта на интонацията от синтаксиса, т.е. доколко тя е обусловена от синтактичните категории и доколко представлява независимо равнище на езика.

В рамките на теоретичните изследвания прави впечатление неотдиференцираното тълкуване на понятията интонация и мелодика на речта. Те се употребяват като синонимни и същевременно придобиват различни значения. Тази понятийна неустановеност прозира и в изследванията на множеството театрални и говорни педагози, които се занимават с проблемите на интонацията, поради което нейните определения са разнородни.

Мара Георгиева определя интонацията като „повишаването и понижаването на тона в изречението“ (Георгиева, 1977:165), Елисавета

Сотирова я дефинира като „височинно движение на основния тон, височинно съотношение на обособените, конкретно възприеманите тонове“ (Сотирова, 1975:103), Пенчо Пенчев припокрива понятията интонация и мелодия (Пенчев, 1988), Златко Павлов и Ангел Ангелов я открояват като „качество на словесната експресия, представляващо сложна съвкупност от тонални багри, чрез които намира израз действието и породената от него емоция“ (Павлов, Ангелов, 2001:35), Иванка Бенчева я дефинира като „височинни колебания в процеса на движението на основния тон.“ (Бенчева, 2007:35), Диана Борисова отчита, че „интонацията се реализира чрез мелодиката (височинните промени на основния тон), паузата (прекъсване на звуковия континуум), интензивността (силата на тона), ритъма (изразен във времетраенето на звуковите единици и паузите)“ (Борисова, 2009:93).

В границите на конкретната разработка под термина „*интонация*“ ще се разбира *съвкупността от изменения във височината на тона, реализирани в рамките на персонална речева изява*. Контурът, който очертава тези изменения ще бъде наричан *интонационна фигура*.

Така определена, интонацията представлява качествена характеристика на словото, която се проявява паралелно и взаимосвързано с останалите характеристики на речта – ударения, паузи, динамика, темпоритъм, тембър.

1.3.2. Емоционално-експресивен потенциал на интонацията

Интонацията е една от най-богатите и изразителни характеристики на човешката реч. Тя съдържа в себе си потенциала за изявяване на най-тънките нюанси на човешките емоции и за създаване на образи в съзнанието на слушателя. Това твърдение се потвърждава от К. С. Станиславски, Р. Роснер, П. Пенчев и множество други театрални и говорни специалисти.

С помощта на интонацията се извежда логиката на текста. В този смисъл тя се подчинява на законите на речта в съответния език. Освен, че спомага за логическото предаване на мисълта, интонацията има значително отношение спрямо изразяването на емоционално-експресивната същност на словото, която очертава отношението на говорещия спрямо вербализираната мисъл.

За съжаление, голяма част от студентите, обучавани в специалност „Актьорско майсторство“, несъзнателно пренасят своето житейско безизразно слово на сцената, без да отчитат последствията.

Причина за тази тенденция е фактът, че бъдещите актьори са свикнали с изговорните си недостатъци и съответно трудно ги отчитат и осъзнават.

Паралелно разгледани, двата теоретични комплекса словесна действеност и говорна интонация разкриват качествена зависимост относно притежавания от тях потенциал за опосредстване. Това предполага необходимостта да се идентифицират онези специфични интонационни параметри и нива, които разгръщат емоционално-експресивния потенциал на интонацията, т.е. моделират нейната изразителност.

Изразителността на интонацията следва да се разглежда като интегрален компонент:

- компонент на словесната действеност;
- елемент на актьорската психотехника.

ВТОРА ГЛАВА. Теоретико-експериментални параметри на изследването.

2.1. Теоретичен модел на интонационна изразителност

В съответствие с основните принципи и изисквания за целенасочено преосмисляне на съществуващите методологически стандарти и тяхното адаптиране спрямо обекта на изследване е разработена концептуализация на теоретичния модел на интонационна изразителност.

Предложеният модел включва:

- дефиниция на понятието интонационна изразителност;
- открити и съдържателно изяснени структурни компоненти;
- изведени взаимовръзки между структурните компоненти;
- открити параметри на взаимовлияния.

Словесната действеност във висока степен се осъществява чрез говорната интонация и съответно равнището на изразителност на интонацията пряко влияе върху действеността на словото. От своя страна интонационната изразителност зависи от говорно-комуникативната компетентност на говорещия.

В този смисъл понятието *интонационна изразителност* се определя като *съвкупност от психофизически и гласово-говорни умения за реализиране на висока степен на словесна действеност*

чрез изразните възможности на интонацията при индивидуалната говорна изява.

Изграждането на модел на интонационна изразителност с условно отдиференцирани структурни компоненти има за цел да осигури възможност за задълбочено постъпателно усъвършенстване на отделните умения в рамките на обучението по сценично слово.

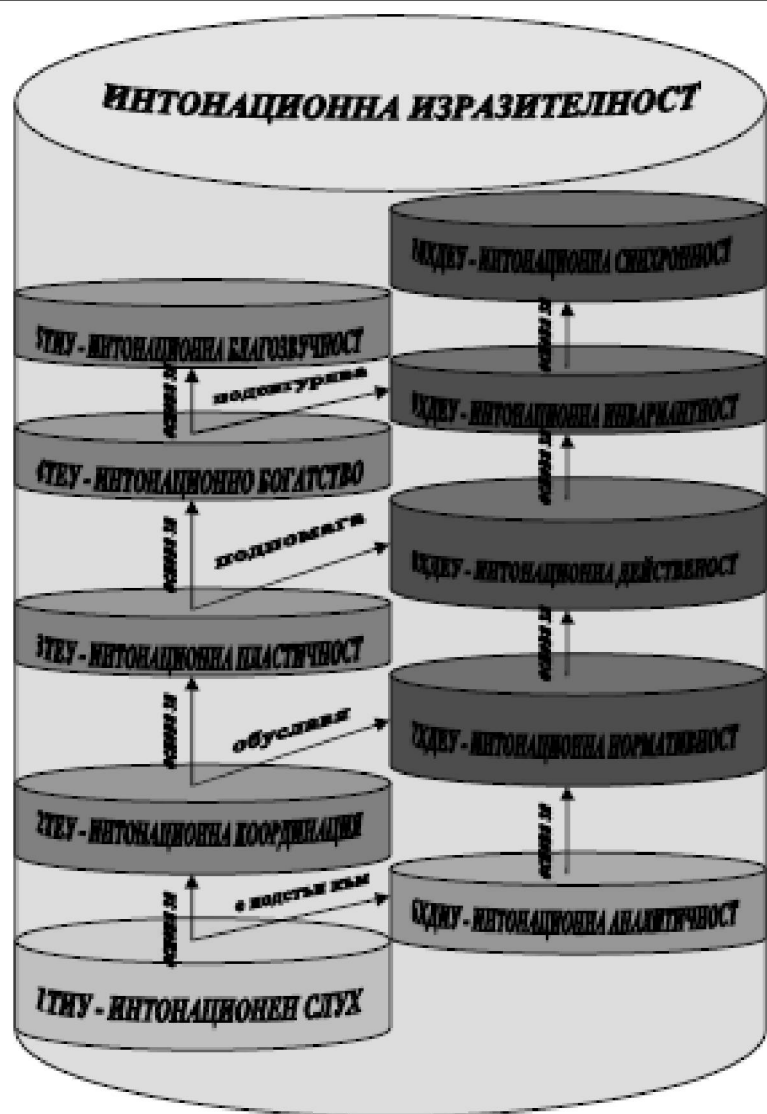
Обобщена категоризация на уменията, които изграждат интонационната изразителност може да бъде конструирана спрямо две различни отправни точки.

В зависимост от операционното ниво могат да бъдат отделени две групи – *технически* и *художествено-действени умения*. Първите включват умения за техническо, несвързано с конкретен смисъл възприемане и възпроизвеждане на различни интонационни фигури, докато вторите предполагат умения за ефективно и еднозначно смислово декодиране и кодиране на интонацията.

В зависимост от процесуалното равнище на боравене с интонацията (пасивно или активно) могат да се определят два типа умения: *интериоризирани* (свързани с възприемането на интонацията), *екстериоризирани* (кореспондиращи с възпроизвеждането на интонацията).

Изброените компоненти са специфични, неразривно свързани помежду си структурообразуващи елементи на интонационната изразителност. В съдържателен аспект всеки компонент представлява конкретно умение с автономно предназначение.

Фигура 1 - Графичен модел на интонационна изразителност

Освен съдържателно изясняване, последващото им описание включва и открояване на специфичните им функции спрямо изразителността на интонацията:

I група – Технически умения за интонационна изразителност:

1ТИУ. Интонационен слух – представлява умението да бъде установена промяната в интонационните фигури или структура на възприемана устна речева изява (чужда или собствена). Интонационният слух е базисно умение, тъй като чрез него се контролира овладяването на всички останали интонационни умения.

2ТЕУ. Интонационна координация – свързва се с умението да се контролира съзнателното възпроизвеждане на конкретни интонационни фигури, контролирано от слуха. Координацията е базисна за всички екстериоризирани умения, тъй като те са вариации на нейната реализация.

3ТЕУ. Интонационна пластичност – кореспондира с умението да се реализира плавно постъпателно движение на интонацията във възходяща или низходяща посока. Интонационната пластичност осигурява специфична гъвкавост на интонационната изява.

4ТЕУ. Интонационно богатство – индикира наличието на широк тонов обхват /диапазон/ на гласа. Гарантира разнообразие на интонационните прояви в речта.

5ТЕУ. Интонационна благозвучност – представлява умение да се реализира уеднаквено звучене на гласа във всички говорни регистри, базирано на правилна изходна постановка и пълноценно разработена резонаторна система. Интонационната благозвучност спомага чуваемостта на речевата изява като цяло и същевременно предоставя възможности за удовлетворяване естетическите потребности на възприемателя.

II група – Художествено-действени умения за интонационна изразителност:

6ХДИУ. Интонационна аналитичност – кореспондира с умението да се декодира действията смисъл на текста посредством анализ на интонационните фигури. На основата на това умение като контролиращ фактор се реализират останалите художествено-действени компоненти на интонационната изразителност.

7ХДЕУ. Интонационна нормативност – свързва се с умението да бъде изведена логиката на изречението посредством интонацията съобразно книжовните норми на съвременната българската реч. Гарантира адекватно възприемане на информационно-смысловото съдържание на текста.

8ХДЕУ. Интонационна действеност – индикира умението да се провежда активно словесно действие с помощта на интонацията. Това умение осигурява висока степен на емоционално-експресивно въздействие върху слушателя и е мост към реализирането на свръхзадачата на изпълнявания текст.

9ХДЕУ. Интонационна инвариантност – представлява умението да се реализират различни варианти на действена задача посредством различни интонационни фигури. Гарантира действено разнообразие на интонацията и спомага за прецизното нюансиране на сходни действени задачи.

10ХДЕУ. Интонационна синхронност – кореспондира с умението действено и контролирано синхронно да се възпроизвеждат интонационни фигури в рамките на ансамболово изпълнение на художествен текст. Това специално умение обединява всички останали и осигурява възможност за въздействащо и многообразно възпроизвеждане на говорна интонация от група хора. В актьорската практика то се използва сравнително рядко, но овладяването му като методическа единица гарантира майсторско равнище на интонационна изразителност.

Разположението на интонационните умения в графичния модел представя и някои основни връзки и зависимости между тях. Последователността във вертикална възходяща посока и в двете основни групи индикира повишаване на сложността при следващото умение. Усвояването на всяко горепосочено умение на определено базисно равнище е необходимост и същевременно гарантира необходимата достатъчност за ефективна работа върху следващото. Налични са зависимости между структурните компоненти и в хоризонтална посока. Художествено-действените умения представляват своеобразно надграждане на техническите и са пряко зависими от тях.

Всеки от компонентите подлежи на овладяване на необходимото минимално равнище, достатъчно за постигане на професионално адекватна интонационна изразителност. Високата достъпност на

модела гарантира оптимален педагогически резултат при неговото операционализиране.

2.2. Изследователски инструментариум.

Основен метод на изследването се явява *педагогическият експеримент*, проведен в естествени условия.

Допълнителни методи на изследване са *квалиметрично измерване на личностен профил* и *кейс-стъди (case study) изследване* (изучаване на отделния случай).

Изследването комбинира различни методи, техники и процедури за събиране на информацията:

1. Теоретичен обзор на литературата по проблематиката на словесната действеност и говорната интонация;
2. Анализ на методическите принципи, използвани в обучението по сценично слово на студентите – бъдещи актьори;
3. Неструктурирано интервю, фокусирано интервю;
4. Открито участващо наблюдение;
5. Изследване на аудио и видео записи;
6. Тестиране;
7. Експертна оценка;
8. Констатиращ, формиращ и контролиращ експеримент.

Използваните в рамките на изследването методи за обработка на получената информация включват:

1. Математико-статистически методи;
2. Квалиметрични методи;
3. Методи за качествен анализ.

Изследването е проведено в рамките на 2010-2014 г. с два поредни випуска студенти (18 души) от специалност „Актьорско майсторство” при Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград (приети през 2010 и 2011 г.), разпределени по равно и на случаен принцип в контролна група (КГ) и експериментална група (ЕГ). Изследването е проведено по предварително подготвен изследователски план, който е представен на Таблица 1.

Таблица 1

I. Предварителен етап					
1. Оценяване степен на необходимост и актуалност на изследването					
Теоретичен обзор	Анализ на методически принципи	Неструктурирано интервю с театрални педагози и театрални специалисти	Фокусирано интервю с потребители на актьорското изкуство /зрители/	Фокусирано интервю с театрални педагози и студенти - бъдещи актьори.	
II. Същински етап					
1. Педагогически експеримент					
A/ Констатиращ		Б/ Формиращ		В/ Контролиращ	
Тестиране	Експертна оценка	Открито участващо наблюдение	Изследване на аудио и видео записи	Тестиране	Експертна оценка
2. Квалиметрично изследване на личностен профил на изследваните студенти					
Открито участващо наблюдение					
3. Кейс-стъди изследване					
Неструктурирано интервю		Открито участващо наблюдение		Изследване на аудио и видео записи	
III. Заключителен етап					
1. Обработка и анализ на получените резултати					
Математико-статистически методи		Квалиметрични методи		Методи на качествен анализ	

2.3. Оценъчни критерии и показатели при овладяването на словесна действеност и интонационна изразителност

Оценяването на словесната действеност зависи в голяма степен от индивидуалните възприятия и нагласи на съответния зрител. Ето защо то се характеризира с по-висока степен на субективност и може да варира в по-големи граници, за разлика от оценяването на интонационната изразителност, при което има повече конкретно измерими показатели.

Поради тази причина измерването на словесната действеност в рамките на настоящото изследване е реализирано от по-голям брой оценители, които включват представители на групи с различна гледна точка спрямо сценичната словесна изява: театрални специалисти, редови зрители, а също така и студенти-сценични партньори на изследваните.

В Таблица 2 са представени критериите и показателите за измерване на словесната действеност в конкретна словесна изява на обучаемия.

Таблица 2

Критерии	СЛОВЕСНА ДЕЙНОСТ	Точки /max
1. Органичност на словесната изява	Неествена е и звучи преднамерено	0
	Естествена е, но на места звучи преднамерено и напрегнато	2
	Естествена и лека е	4
2. Нормативност на словесната изява	Отклонява се от книжовните норми	0
	В някои моменти се отклонява, а в други е в съответствие с тях	2
	Съответства на книжовните норми или включва художествено оправдано отклонение, което не възпрепятства разбираемостта на текста	4
3. Ефективност на словесната изява	Не осъществява емоционално въздействие	0
	В известна степен осъществява емоционално въздействие	2
	Реализира висока степен на емоционално въздействие	4
4. Атрактивност на словесната изява	Бедна е и не задържа вниманието	0
	Атрактивна е, но еднообразна; привлича, но не задържа вниманието	2
	Ярка и разнообразна е; привлича и задържа докрай вниманието	4

Получените резултати при измерване на словесна действеност на бъдещите актьори могат да бъдат обобщени в следната професионална класификация:

- 0-7: незадоволително равнище на словесна компетентност;
- 8-9: средно равнище на словесна компетентност;
- 10-16: високо равнище на словесна компетентност.

Според тази скала професионално адекватното равнище, което съвременните изисквания към актьора налагат, е в границите 10-16, т.е. получен по-нисък резултат индикира недостатъчно овладян инструментариум и необходимост от допълнителна подготовка.

Подобно на реализирането на словесна действеност, проявата на индивидуалната интонационна изразителност също зависи от конкретните условия, при които протича тестването. Поради тази причина, с цел да се сведе до минимум влиянието на условията върху експеримента, измерването на интонационната изразителност се реализира от тесни говорни специалисти, които системно работят със студентите и имат задълбочен поглед върху индивидуалното им развитие.

В Таблица 3 са описани критериите и показателите за измерване на интонационната изразителност.

Таблица 3

Критерии	ИНТОНАЦИОННА ИЗРАЗИТЕЛНОСТ	Точки /max/
	1 ТИУ - Интонационен слух	
1. Констатация на промяна в говорната интонация	Не констатира	0
	Констатира обобщено	2
	Констатира детайлно	3
2. Отчитане посоката на промяна /възходяща или низходяща/	Не може да определи	0
	Отчита неточно	2
	Отчита точно	4
3. Диференциране на интонацията от други речеви характеристики /динамика, темпоритъм/ при тяхна синхронна промяна	Не диференцира	0
	Диференцира без да определи точно промяната в двете характеристики	2
	Диференцира и определя точно промяната и в двете характеристики	4
4. Диференциране на техническите компоненти на интонацията /богатство, благозвучност/	Не диференцира	0
	Диференцира без да ги определя точно	2
	Диференцира и ги определя точно	4
	2 ТЕУ - Интонационна координация	
5. Възпроизвеждане на зададен тон /със сонорна съгласна/	Възпроизвежда неточно	0
	Възпроизвежда точно	1
6. Възпроизвеждане на ритмизирана текстова фраза на един и същ зададен тон	Възпроизвежда на различни тонове, без да започне от зададения	0
	Възпроизвежда на различни тонове като започва от зададения	1
	Възпроизвежда на един тон, несъответстващ на зададения	2
	Възпроизвежда точно на зададения тон	3

Критерии	СЛОВЕСНА ДЕЙНОСТ	Точки /max/
7. Диференцирано възпроизвеждане на синхронна промяна в интонацията и в друга характеристика на речта /динамика, темпоритъм/	Възпроизвежда неточната промяна в интонацията	0
	Възпроизвежда точната промяна в интонацията, без да диференцира	1
	Възпроизвежда точно и диференцирано	2
8. Възпроизвеждане на зададена интонационна фигура чрез изречение	Възпроизвежда неточно	0
	Възпроизвежда приблизително	2
	Възпроизвежда прецизно	3
	3 ТЕУ - Интонационна пластичност	
9. Реализиране на плавна промяна на интонацията във възходяща посока при възпроизвеждане на текст	Реализира без да спазва постоянна посоката на движение	0
	Реализира промяна със скок, на прекалено големи и неравни интервали /над 3 тона/	1
	Реализира през средно големи и/или неравни интервали / над 1, но под 3 тона/	2
	Реализира плавно, през равни интервали /до 1 тон/	3
10. Реализиране на плавна промяна на интонацията в низходяща посока при възпроизвеждане на текст	Реализира без да спазва постоянно посоката на движение на тона	0
	Реализира промяна със скок, на прекалено големи и неравни интервали /над 3 тона/	1
	Реализира през средно големи и/или неравни интервали /над 1 тон, но под 3 тона/	2
	Реализира плавно през равни интервали /до 1 тон/	3
11. Реализиране на плавен преход при преминаване от възходяща в низходяща посока и обратно	Не реализира преход	0
	Реализира преход с интервален скок /над 2 тона/	1/2
	Реализира плавен преход /до 2 тона/	1

Критерии	СЛОВЕСНА ДЕЙНОСТ	Точки /max/
	4 ТЕУ - Интонационна богатство	
12. Индивидуален тонов /говорен/ обхват	Тесен /обхваща под 1 октава/	0
	Нормален /обхваща от 1 до 1 1/2 октави/	3
	Широк /обхваща над 1 1/2 октави/	4
13. Овладяност на /среден/ смесен регистър	Неустановен, неовладян	0
	Стабилен, овладян	3
	5 ТЕУ - Интонационна благозвучност	
14. Резонанс в среден регистър	Гърлен /глух/носов/ напрегнат/писклив	0
	Чист, пълнозвучен	2
15. Резонанс във висок регистър	Гърлен/носов/ напрегнат/писклив	0
	Чист, пълнозвучен	2
16. Резонанс в нисък регистър	Гърлен /глух/носов/ напрегнат	0
	Чист, пълнозвучен	2
17. Резонанс при преход от един в друг регистър /интонационен слух/	Смяна на гласово-говорната позиция при прехода	0
	Уеднаквен чист резонанс и в двата регистъра	1
	6 ХДИУ - Интонационна аналитичност	
18. Диференциране на художествените компоненти на интонацията /нормативност, действителност/	Не диференцира	0
	Диференцира без да ги определя точно	2
	Диференцира и ги определя точно	4
19. Декодиране на действителната интенция чрез анализ на интонационна структура на текст	Декодира грешно	0
	Декодира приблизително /обобщено/	2
	Декодира прецизно /нюансирано/	5

Критерии	СЛОВЕСНА ДЕЙНОСТ	Точки /max/
	7 ХДЕУ - Интонационна нормативност	
20. Извеждане логиката на изречението посредством интонацията при възпроизвеждане на импровизиран собствен текст.	Реализира диалектна или нелогична интонация, отклоняваща се от книжовните норми	0
	Реализира логична, съответстваща на книжовните норми интонация	3
21. Извеждане логиката на изречението посредством интонацията при възпроизвеждане на чужд текст	Реализира диалектна или нелогична интонация, отклоняваща се от книжовните норми	0
	Реализира логична, съответстваща на книжовните норми интонация	4
22. Извеждане логиката на изречението посредством интонацията при възпроизвеждане на текст в мерена реч	Реализира диалектна или нелогична интонация, отклоняваща се от книжовните норми	0
	Реализира логична, съответстваща на книжовните норми интонация	7
	8 ХДЕУ - Интонационна действеност	
23. Еднозначност в интенционалното кодиране на текст посредством интонацията	Кодира неясно, двусмислено	2
	Кодира ясно и еднозначно	7
24. Активност в преследването на действената цел	Реализира въздействие в ниска степен	2
	Реализира въздействие във висока степен	7

Критерии	СЛОВЕСНА ДЕЙНОСТ	
	9 ХДЕУ - Интонационна инвариантност	
25. Реализиране на интонационни вариации при преследване на действена задача с едно изречение	Реализира ниска степен на инвариантност /1-2 вариации/	1
	Реализира средна степен на инвариантност /3-4 вариации/	2
	Реализира висока степен на инвариантност /5 и повече вариации/	4
26. Реализиране на инвариантност при преследване на зададена свръхзадача с кратък текст /5-10 изречения/	Реализира ниска степен на инвариантност /1-2 вариации/	1
	Реализира средна степен на инвариантност /3-4 вариации/	3
	Реализира висока степен на инвариантност /5 и повече вариации/	5
	10 ХДЕУ - Интонационна синхронност	
27. Синхронно реализиране на техническа промяна в интонационните фигури при ансамблово изпълнение на текст	Реализират с липса на синхрон	0
	Реализират с наличие на синхрон	3
28. Синхронно преследване на действена задача чрез синхронно възпроизвеждане на синхронните фигури при ансамблово изпълнение на текст	Реализират ниска степен на въздействие при липсващ синхрон	1
	Реализират ниска степен на въздействие при наличен синхрон	2
	Реализират висока степен на въздействие при наличен синхрон	6

Оценъчна скала на получените резултати при измерване на интонационна изразителност (за удобство точките могат да бъдат трансформирани в проценти при 1:1 съотношение):

- 0-40: неовладян професионален минимум;
- 41-64: ниска степен на интонационна компетентност;
- 65-80: адекватно овладян професионален инструментариум;
- 81-100: майсторско равнище на интонационна компетентност.

Самата формулировка на обобщените резултати подсказва, че задължителното за професионалния актьор равнище на интонационна изразителност е минимум 65 %, а желателното, действително майсторско владееие на интонацията е над 80 %. Постигнати по-ниски резултати категорично сочат необходимост от допълнителна работа на обучаемия.

2.4. Теоретичен модел за оптимизиране на словесна действеност чрез развиване на интонационна изразителност

Технологичните средства за развитие на интонационна изразителност включват комплекси от видово обособени упражнения, които се прилагат в различни комбинации при формирането на всяко интонационно умение, както е посочено в описанието на методическата система в трета глава на труда.

С помощта на различни методи на обучение се организира и осъществява работата със студентите. Разграничават се няколко равнища при прилагането на методите на обучение:

1. Общодидактическо равнище, което позволява да се разкрие същността на метода, като модел, както обобщена характеристика на педагогическото взаимодействие, насочена към реализиране целите на обучението – показ, наблюдение, беседа, дискусия, демонстрация.

2. Частнодидактическо равнище, което разкрива особеностите на методите, характерни за различните етапи на процеса на обучение – загряващи, формиращи, развиващи, диагностициращи, затвърждаващи говорно-технически упражнения.

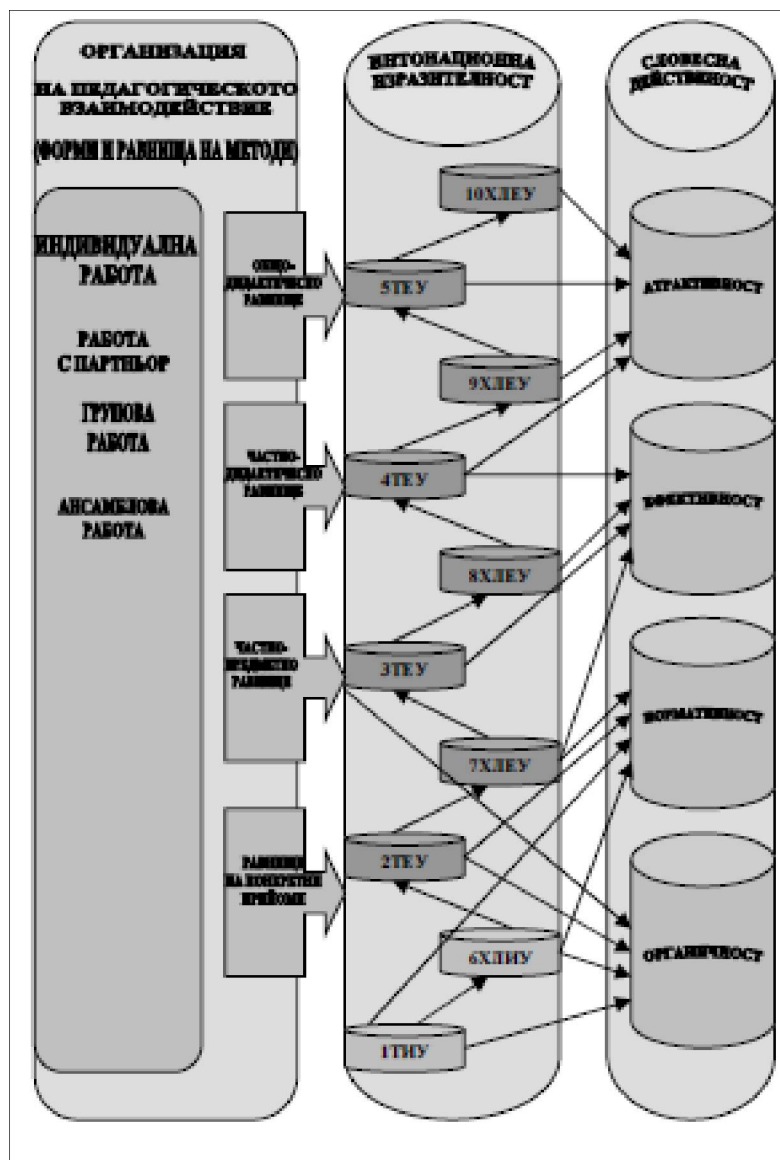
3. Частнопредметно равнище, което разкрива системата от методи, специфични за говорно-техническото обучение – фонационни, интонационни и комбинирани упражнения.

4. Равнище на конкретни прийоми, които включват разнообразни средства и действия, насочени към решаване на по-конкретни цели в рамките на специализираната подготовка по сценично слово на студентите – бъдещи актьори – игрови (симулационни, ситуационни, интерпретации, импровизации) и електронно-базирани (аудиовизуални) техники и средства.

В разработената експериментална методическа система посочените методи се осъществяват чрез съответните форми на работа: индивидуална работа, работа с партньор, групова и ансамблова работа.

Теоретичният модел е графично онагледен на фиг. 2.

Фигура 2 - Графичен модел за оптимизиране на словесната дейност чрез развиване на интонационна изразителност

ТРЕТА ГЛАВА. Организация и апробиране на методическата система.

3.1. Етапи в процеса при овладяването на интонационна изразителност.

Предварителният етап на работата върху интонационна изразителност включва овладяване на пълно смесено дишане и индивидуална диагностика на специфичните изговорни недостатъци, свързани с интонацията.

Същинският етап в процеса на овладяване на интонационна изразителност е разделен на съставляващи го подетапни комплекси:

1. *Етап на възприемане на интонацията.* Развитието стартира с овладяването на двете интериоризирани умения:

- 1ТИУ (интонационен слух), на базата на който впоследствие се развива и:
- 6ХДИУ (интонационна аналитичност).

Тъй като тези умения са свързани с възприемане, а не с възпроизвеждане на текст, тяхното формиране може да започне още в началото на обучението на бъдещите актьори и да протича паралелно с овладяването на пълно смесено дишане.

По този начин педагогът разполага с достатъчно време за пълноценно овладяване на фундаменталното за всички останали компоненти на интонационната изразителност умение – 1ТИУ (интонационен слух).

2. *Етап на контролиране на интонацията.* Първата стъпка по посока възпроизвеждане на интонацията, се явява овладяването на:

- 2ТЕУ (интонационна координация), което дава възможност на обучаемия да контролира нейната посока на движение. Този контрол е необходим и достатъчен за последващото развитие на:
- 7ХДЕУ (интонационна нормативност), която гарантира логическото звучене на текста.

3. *Етап на интонационно нюансиране.* Работата върху интонационна изразителност продължава с овладяване на:

- 3ТЕУ (интонационна пластичност), което позволява на студента да борави по-нюансирано с движението на интонацията. Това от своя страна му дава възможност да развива:
- 8ХДЕУ (интонационна действеност), която изисква повече интонационна пластичност от 7ХДЕУ (интонационна нормативност) и

осигурява емоционалната наситеност на текста. Развитието на 8ХДЕУ резултира в изграждането на:

- *монолог*, при чието публично изпълнение студентът демонстрира всички овладяни до момента интонационни умения.

4. *Етап на разширяване диапазона на интонацията*. Той включва работа върху:

- 4ТЕУ (интонационно богатство). Разширяването на индивидуалния гласов обем осигурява възможност за възпроизвеждане на по-широк набор от интонационни вариации и съответно благоприятства последващото развитие на

- 9ХДЕУ (интонационна инвариантност), която гарантира богата и разнообразна емоционално-експресивна нюансировка на словесната изява.

5. *Етап на звуково култивиране на интонацията*. Следващият момент в развитието на интонационната изразителност е работата върху:

- 5ТЕУ (интонационна благозвучност), която гарантира еднакво чист и пълнозвучен резонанс във всички говорни регистри, дори и при преход със скок от един в друг. Последната част от усъвършенстването на това умение е изграждането на говорна характерност и безопасната, адекватно дозирана деформация на словото с цел постигане на по-ефективно художествено въздействие. Развитието на 5ТЕУ резултира в изграждането на:

- *басня*, при чието публично изпълнение студентът демонстрира гъвкаво и технически издържано реализиране на гласово-говорна характерност.

6. *Етап на комплексно доразвиване на интонацията*. Финалната стъпка в овладяването на интонационна изразителност се изразява в работата върху:

- 10ХДЕУ (интонационна синхронност), която има комплексен характер. Всички предходни интонационни умения се доразвиват и доусъвършенстват в рамките на словесни задачи с висока степен на сложност (едновременно възпроизвеждам, преследвам действена задача, слушам и коригирам възпроизвеждането с цел реализиране на синхрон). Развитието на 10ХДЕУ резултира в изграждането на:

- *словесна ансамблова творба*, чието публично представяне притежава потенциал за художествено въздействие от ранга на хорово изпълнение в пеенето.

3.2. Методическа система за развитие на интонационна изразителност.

Предложената методическа система е подчинена на задачата да предостави креативни педагогически методи, които да спомогнат за повишаване на мотивацията и съответно отговорността на бъдещите актьори спрямо сложния и трудоемък процес на развитие на интонационна изразителност.

Методическата система разчита на класически, доказано ефективни практически упражнения по техника на говора (Саев, 1976), (Георгиева, 1977), (Согинова, 1983), (Пенчев, Павлов, 1989), (Дянкова, 2005) и търси благоприятстващи възможности за съчетаването им с нови, съобразени със специфичните характеристики на съвременните обучаеми.

Това дава възможност във формиращия етап на експерименталната работа да бъдат обособени следните видове практически упражнения за ефективно овладяване на интонационна изразителност:

- Заимствани упражнения, използвани в класическия им вариант;
- Заимствани упражнения, които са модифицирани и адаптирани съобразно целите на настоящото изследване;
- Комплекс от авторски упражнения, създадени специално с цел овладяване на изведените като структурни компоненти на интонационната изразителност умения.

Част от авторските упражнения са свързани с използването на електронни технологии. Предвид изключително високата степен, в която вниманието на съвременните младежи е електронно ангажирано, тези упражнения съдържат значителен мотивиращ потенциал, като същевременно осигуряват набор от възможности за по-улеснено диагностициране на някои интонационни умения и формиране на други, както и за по-прецизно провеждане на самонаблюдение и самоконтрол от страна на обучаемия.

Методическата системата е базирана на интерактивни подходи и включва игрови техники, което цели да осигури на говорния педагог възможности за допълнително стимулиране на студентската активност в процеса на овладяване на сложната материя на интонационната изразителност.

За всеки от структурните компоненти са предложени по няколко упражнения. По преценка на педагога те могат да бъдат модифицирани

в съответствие с индивидуалните нужди на конкретния обучаем, както и да бъдат целесъобразно обединявани с други подобни упражнения.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. Резултати от операционализиране на методическата система.

4.1. Анализ на резултатите от предварителното проучване

Проведено е проучване на мненията и нагласите на театрални специалисти, педагози, студенти и редови зрители с цел да бъдат обобщени тенденции на отношение спрямо проявата на словесна действеност при професионални актьори и изведени проблемни моменти при овладяването на словесна компетентност.

Интерпретативните анализи на получените резултати доведоха до следните обобщени изводи:

· *Театрални педагози, специалисти и зрители отчитат занижаване на словесната компетентност на завършили обучението си през последното десетилетие професионални актьори;*

· *Потребители на актьорското изкуство оценяват словесната компетентност на съвременните професионални актьори по-скоро позитивно, но отчитат и възможност за нейното по-пълноценно развитие;*

· *Потребители на актьорското изкуство определят изразителността на словесната изява при съвременните професионални актьори като аспекта на словесната компетентност, който има най-съществена нужда от развитие;*

· *Педагози и студенти от специалност „Актьорско майсторство” се обединяват около становището, че разширяване на приложението на електронни технологии в обучението е необходимо условие за подобряване на неговата ефективност.*

4.2. Анализ на резултатите от проведения педагогически експеримент

Измерени са входящо и изходящо равнище на изследваните явления при студентите от ЕГ и КГ чрез специално разработените тестове и карти за експертна оценка и получените данни са подложени на математико-статистическа обработка.

Интерпретативните анализи на получените резултати доведоха до следните обобщени изводи:

· *Развитието на словесна действеност при студентите от ЕГ чувствително надвишава развитието на словесна действеност при студентите от КГ;*

· *Налична е висока корелация между интонационната изразителност и словесната действеност при студентите от ЕГ;*

· *Корелациите между отделните компоненти на интонационна изразителност и словесна действеност при измерването на студентите от ЕГ потвърждават изведените в теоретичния модел за развитие на интонационна изразителност взаимовръзки между изследваните явления.*

4.3. Анализ на резултати от проведеното квалитетно измерване и кейс-стъди изследване

Проведено е квалитетно измерване на личностния профил и кейс-стъди изследване на студентите от ЕГ с цел да бъде открито влиянието на допълнителни фактори върху овладяването на интонационна изразителност.

Интерпретативните анализи на получените резултати доведоха до следните обобщени изводи:

· *Личностният профил на студентите от ЕГ влияе на ранжирането на стойностите на входящо и изходящо равнище на интонационната им изразителност;*

· *Личностните черти и други фактори оказват допълнително влияние върху процеса на развитие на интонационна изразителност у студентите от ЕГ, но основното влияние реализира работата по методическата система.*

Авторска справка

Основните научни приноси на настоящата дисертация са:

1. Концептуализиран е теоретичен модел на интонационна изразителност, в рамките на който е предложена дефиниция на понятието, идентифицираща същностните компоненти на интонационната изразителност;

2. Разработен е теоретичен модел за благоприятно повлияване на словесната действеност чрез целенасочено развиване на интонационните умения, които са структурни компоненти на интонационната изразителност.

Основните практико-приложни приноси на настоящата дисертация са:

1. Създадена е диагностично-оценъчна матрица за измерване равнището на интонационна изразителност, която би прецизирала професионалната словесна подготовката на студенти – бъдещи актьори, но би могла да намери приложение и извън областта на изкуствата – в специалности, осигуряващи обучението в сферата на професии, които изискват високо равнище на говорна компетентност;

2. Създадена и апробирана е методическа система за диференцирано развитие на уменията, съставляващи интонационната изразителност, която е съобразена не само с етапите, през които то преминава, но и позволява индивидуална работа със студентите, която е характерна за подготовката на бъдещи актьори. Методическата система иновативно синхронизира традиционни и електронни технологични средства, което е в полза на педагогическата ефективност.

Благодарности

Изказвам своята искрена признателност и дълбока благодарност към научния си ръководител доц. д-р Гергана Дянкова за високата професионална компетентност, ценните насоки и оказаната помощ при проведеното изследване и разработването на труда. Благодаря ѝ за постоянната подкрепа, стимулиращите действия и проявеното търпение.

Благодаря на колегите си – говорни педагози доц. д-р Златко Павлов и гл. ас. д-р Ангел Ангелов за полезните дискусии и споделен професионален опит.

Благодаря и на колегите ми от Факултета по изкуствата при Югозападен университет „Неофит Рилски” доц. Галина Попова и гл. ас. Мирослав Стоилов за оказаната морална и творческа подкрепа.

Изказвам благодарност към всички колеги от Катедрата по предучилищна и начална училищна педагогика при Югозападен университет „Неофит Рилски” за оказаното съдействие и помощ по време на разработването на дисертационния труд.

Благодаря и на семейството и приятелите си за незаменимата морална помощ и търпение.

